

Владислава Станіславівна Батиргарєєва

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3879-2237>

Олексій Михайлович Тогочинський

Угруповання військ (сил) «Схід»
Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8170-6237>

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗА МАТЕРІАЛАМИ МОНОГРАФІЧНИХ ІНТЕРВ'Ю З ПРАВОПОРУШНИКАМИ

Анотація. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України суттєво змінила умови проходження військової служби та характер ризиків у військовому середовищі, що викликало необхідність переосмислення традиційних кримінологічних підходів до пояснення природи самовільного залишення військової частини. Дослідження реалізовано крізь призму якісної методології – методу монографічного інтерв'ю, який дозволив подолати обмеженість нормативного та статистичного інструментарію. Емпіричну основу становлять результати польової роботи, проведеної в прифронтовій зоні Донецького напрямку в червні 2026 року шляхом проведення інтерв'ю з двадцятьма чотирма військовослужбовцями різних підрозділів Сил оборони, які мали в біографії факти самовільного залишення військової частини, але на момент опитування продовжували виконувати бойові завдання на лінії зіткнення. Автори обстоюють тезу, що сучасне самовільне залишення військової частини вже не вкладається в «класичну» модель ухилення від військової служби, яку радянська та пострадянська доктрини трактували як прояв боягузтва чи ідеологічної зради. Натомість сьогодні це явище постає деструктивним за проявом, але раціональним за внутрішньою логікою способом реагування військовослужбовця на системні збої у функціонуванні військового організму. Виокремлено низку кримінологічних парадоксів аналізованого явища, як-от: знецінення кримінально-правової загрози та феномен «легалізованого» правопорушення; самовільне залишення військової частини як деструктивна форма правової самодопомоги та інструмент «вимушеного переведення»; криза армійської ідентичності на тлі бойового досвіду; трансформація мотивації самовільного залишення військової частини від простого ухилення від служби до поліаспектного протесту комбатанта; самовільне залишення військової частини як вимушений канал зворотного зв'язку між військовослужбовцем і командуванням. На основі узагальнення емпіричних профілів запропоновано типологію правопорушників,

як-от: «професіонал-ідеаліст», «вигорілий комбатант», «ситуативно-дезорієнтований комбатант», «мобілізований «рецидивіст»» та «соматично неспроможний комбатант». Кожен із цих типів відображає власну мотиваційну логіку прийняття рішення про вчинення правопорушення. Наголошено, що суто репресивними заходами подолати масовість цього явища неможливо, адже в умовах психологічного виснаження особового складу каральна модель втрачає свій запобіжний ефект. Стратегічним напрямом протидії визначено військово-педагогічну складову управління – розвиток педагогічної майстерності командирів усіх рівнів як основи відновлення інституційної довіри в Силах оборони, побудови ефективної комунікації та формування сучасної культури військового лідерства й наставництва.

Ключові слова: самовільне залишення військової частини; воєнний стан; монографічне інтерв'ю; кримінологічний парадокс; типологія правопорушників; військова злочинність; військова педагогіка; психологічне вигорання.

Vladyslava S. Batyrgareieva

Academician Stashis Scientific Research Institute for the
Study of Crime Problems
National Academy of the Law Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3879-2237>

Oleksiy M. Togochunskiy

«East» Military Group (Forces)
Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8170-6237>

UNAUTHORIZED ABSENCE FROM A MILITARY UNIT UNDER MARTIAL LAW: A CRIMINOLOGICAL ANALYSIS BASED ON MONOGRAPHIC INTERVIEWS WITH OFFENDERS

Abstract. *The Russian Federation's full-scale armed aggression against Ukraine has significantly altered the conditions of military service and the nature of risks in the military environment, necessitating a reevaluation of traditional criminological approaches to explaining the nature of unauthorized absence from a military unit. The study was conducted using qualitative methodology – specifically, in-depth interviews – which allowed us to overcome the limitations of normative and statistical tools. The empirical basis consists of the results of fieldwork conducted in the frontline zone of the Donetsk sector in June 2026 through interviews with twenty-four service members from various units of the Defense Forces who had a history of unauthorized absence from military units, but who, at the time of the survey, were continuing to carry out combat missions on the front lines. The authors argue that modern unauthorized absence from military unit no longer fits the «classical» model of evading the military service, which Soviet and post-Soviet doctrines interpreted as a manifestation of cowardice or ideological betrayal. Today, however, this phenomenon manifests as a destructive yet, in terms of its internal logic,*

rational response by military personnel to systemic failures in the functioning of the military organization. A number of criminological paradoxes of the analyzed phenomenon have been identified, such as: the devaluation of the criminal-law threat and the phenomenon of «legalized» offenses; unauthorized absence from a military unit as a destructive form of legal self-help and an instrument of «forced transfer»; a crisis of military identity against the backdrop of combat experience; the transformation of the motivation for unauthorized absence from military unit from simple evasion of service to a multifaceted protest by the combatant; and unauthorized absence from military unit as a forced channel of feedback between the service member and the command. Based on the generalization of empirical profiles, a typology of offenders has been proposed, including: «professional idealist,» «burned-out combatant,» «situationally disoriented combatant,» «mobilized 'repeat offender,' » and «physically incapacitated combatant.» Each of these types reflects its own motivational logic behind the decision to commit an offense. It is emphasized that purely repressive measures cannot overcome the widespread nature of this phenomenon, since, in conditions of psychological exhaustion among personnel, the punitive model loses its preventive effect. The strategic direction for countering this issue is identified as the military-pedagogical component of leadership – the development of pedagogical skills among commanders at all levels as the foundation for restoring institutional trust within the Defense Forces, establishing effective communication, and fostering a modern culture of military leadership and mentorship.

Keywords: *unauthorized absence from a military unit; martial law; in-depth interview; criminological paradox; typology of offenders; military crime; military pedagogy; psychological burnout.*

ВСТУП

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України продемонструвала трансформацію сучасних воєнних конфліктів у формат тривалого й високоінтенсивного протистояння на виснаження, для якого характерним є широке застосування цифрових технологій, інструментів штучного інтелекту, безпілотних систем, високоточної зброї, інформаційно-психологічних спеціальних операцій, мережево-центричних принципів управління військами та інших інноваційних способів ведення бойових дій. Принципово новою ознакою такого конфлікту стало поєднання фізичного, інформаційного, кібернетичного та когнітивного просторів протистояння, що істотно змінює умови проходження військової служби, посилює психологічне навантаження на особовий склад і модифікує характер криміногенних ризиків у військовому середовищі. За таких умов, коли класичні воєнні загрози щільно переплітаються з гібридними викликами, виникає об'єктивна потреба в переосмисленні традиційних підходів до забезпечення військової дисципліни та кримінологічному поясненні військових правопорушень. У цьому контексті феномен самовільного залишення військової частини (далі – СЗЧ), який в умовах воєнного стану кваліфікується виключно як кримінальне правопорушення проти порядку несення військової служби (ст. 407 КК України), набуває значно ширшого соціально-правового змісту, що виходить за межі догматичного кримінально-правового аналізу. Ця деструктивна поведінка постає як системна криза

мотиваційно-ціннісної сфери військовослужбовця, що нерідко зумовлюється деформацією процесів військово-педагогічної підготовки, психофізіологічним вигоранням і прорахунками в методології кризового військового управління. З огляду на це, дослідження правопорушень військовослужбовців у цілому, та явища СЗЧ зокрема, потребує комплексного осмислення на перетині кримінології, кримінального права, військової педагогіки та психології. Не менш важливим видається й залучення наукового потенціалу військової медицини та медицини катастроф, які дозволяють інтегрувати в кримінологічний дискурс чинники психосоматичного виснаження, бойової психічної травми та граничних станів людського організму. Лише такий міждисциплінарний підхід здатний пояснити приховані механізми формування протиправної поведінки військовослужбовців у сучасних умовах збройного протистояння.

Актуальність пропонованої наукової розвідки додатково посилюється експоненціальним зростанням кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 КК України, що підтверджують дані офіційної кримінальної статистики та результати попередніх емпіричних досліджень, у тому числі щодо латентності аналізованих діянь [1, с. 91–101]. Водночас кількісні показники відображають лише масштаби поширення явища, не розкриваючи внутрішніх психологічних механізмів його формування, мотивації правопорушників і специфіки прийняття відповідного рішення в екстремальних умовах несення військової служби. Для подолання наявного дослідницького дефіциту виникає необхідність застосування якісних методів, спроможних реконструювати індивідуальну траєкторію протиправної поведінки та простежити взаємодію особистісних і ситуативних детермінант.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Зважаючи на багатоаспектність окресленої проблематики, вона перебуває в центрі уваги представників різних галузей знань. У вітчизняній юридичній науці дослідження розвивалося за двома основними напрямками. Перший, загальний напрям, охоплює вивчення стану, детермінації та запобігання військовим правопорушенням у цілому, де СЗЧ розглядається як один зі складників загальної військової злочинності (О. М. Артеменко [2], Н. А. Дмитренко [3], Д. В. Казначєва [4], М. І. Карпенко [5], Т. Ю. Касько [6], М. Г. Колодяжний [7], А. М. Ониськів [8], Є. Б. Пузиревський [9], С. О. Харитонов [10], О. О. Шкута [11] та ін.). Другий, вузькопрофільний напрям, безпосередньо присвячений аналізу феномену СЗЧ – його кримінально-правової кваліфікації та кримінологічних характеристик (П. Г. Висоцький [12], В. В. Журавель [13], Н. В. Нетеса [14], Н. А. Орловська [15], М. М. Сенько [16], Ю. П. Степанова [15] та ін.).

Водночас суто юридичний підхід фіксує переважно зовнішню протиправну сторону явища. Для розуміння його внутрішньої природи методологічне значення мають праці у сфері військової педагогіки, психології та військового управлін-

ня, зосереджені на проблемах професійного виховання військовослужбовців, формування військової дисципліни, розвитку лідерства й управлінської культури командирів, морально-психологічної стійкості особового складу й адаптації до службово-бойової діяльності (Л. В. Барановська [17], О. В. Бойко [18], С. В. Бурій [19], І. М. Данилюк [20], Є. В. Денисенко [21], О. В. Діденко [22], Н. В. Замотаєва [23], О. С. Капінус [24], О. В. Красницька [25], Р. І. Любич [26], О. А. Павленко [27], В. М. Петренко [28], М. І. Сметанський [29], В. В. Ягупов [30] та ін.). Праці цих учених закладають підґрунтя для розуміння чинників, які стримують або, навпаки, продукують протиправну поведінку військовослужбовців.

Проте аналіз спеціальної літератури свідчить, що більшість наукових розвідок сьогодні спирається на нормативний аналіз, матеріали судової практики або результати анкетних опитувань. Натомість кримінологічне вивчення СЗЧ у польових умовах шляхом аналізу матеріалів монографічних інтерв'ю з військовослужбовцями, які вчинили це правопорушення під час повномасштабної збройної агресії РФ проти України, й досі не здійснювалося. Як наслідок, поза увагою залишилися мотиваційні механізми прийняття рішення про СЗЧ, суб'єктивне сприйняття правопорушниками власної поведінки та вплив бойової обстановки. Саме ця наукова прогалина зумовила проведення серії монографічних інтерв'ю з відповідною категорією правопорушників, що стало емпіричною основою нашого дослідження.

З огляду на вищезазначене, *метою* статті є: 1) експозиція когнітивного потенціалу та аналітичних можливостей методу монографічного інтерв'ю в дослідженнях військових правопорушень; 2) виявлення нових характеристик і парадоксів явища СЗЧ в умовах воєнного стану; 3) розробка кримінологічної типології відповідних правопорушників. Реалізація окресленої мети спрямована на прирощення новітнього кримінологічного знання та його інтеграцію в практичну площину, адже отримані результати сприяють оптимізації військово-педагогічного процесу, вдосконаленню методів виховної роботи та підвищенню ефективності запобіжної діяльності командування, що слугуватиме дієвим інструментом для зміцнення військової дисципліни серед особового складу.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Емпіричну основу дослідження складають результати польової роботи, реалізованої за допомогою методів включеного спостереження та глибинних монографічних інтерв'ю, що проводилися в червні 2026 року в прифронтовій і фронтовій зонах на Донецькому напрямку. Збір матеріалу здійснювався в місцях тимчасової дислокації, командно-спостережних пунктах і районах відновлення боєздатності підрозділів. Застосування включеного спостереження, яким супроводжувалося проведення монографічного інтерв'ю, дозволило зафіксувати поведінкові реакції, повсякденні практики та специфіку взаємодії військовослужбовців у реальному часі.

До вибірки увійшли 24 військовослужбовці, які мають в анамнезі факти самовільного залишення військової частини (ст. 407 КК України), але на момент опитування продовжували виконувати бойові завдання й нести службу на лінії бойового зіткнення. Охоплення представників різних компонентів Сил оборони – Збройних Сил України, зокрема окремих гірсько-штурмової та механізованої бригад, Національної гвардії та Сил територіальної оборони – та проведення інтерв'ю саме в описаних умовах дозволило нівелювати «ефект ізоляції», притаманний кримінально-виконавчій системі, а також всебічно дослідити зазначений феномен у його природному військово-службовому середовищі. Поєднання включеного спостереження за побутом підрозділів із процесом проведення інтерв'ю характеризувалося високим рівнем динамічності та постійним акустичним фоном, що вимагало граничної концентрації і здатності оперативно адаптувати гайд інтерв'ю до поточної безпекової ситуації.

Особливу складність на етапі підготовки до основної частини інтерв'ю становило подолання первинного статусного бар'єра між академічною дослідницькою школою та військовослужбовцями (особливо старшої вікової групи 45–60 років), що вимагало ретельного моделювання вхідної інформації із чітким визначенням категорій респондентів, установленням початкового контакту, отриманням згоди на проведення інтерв'ю й гарантуванням абсолютної добровільності участі. Створення довірчої атмосфери та забезпечення повної анонімності було досягнуто завдяки відсутності представників командування під час бесіди, детальному роз'ясненню наукової мети дослідження, а також маркуванню респондентів виключно за іменами (зокрема вигаданими) або неформальними позивними. Важливим чинником стало й прийняття автентичної мовної культури військовослужбовців, що дозволило подолати дистанцію, вільно використовувати фронтовий сленг чи неформальну лексику та відкрито висловлювати жорсткі, критичні оцінки щодо управлінської вертикалі, мобілізаційних процесів і внутрішньоармійських деформацій.

Для дослідження використовувалося напівструктуроване монографічне інтерв'ю, що поєднувало заздалегідь визначені тематичні блоки із можливістю уточнення індивідуального досвіду кожного військовослужбовця залежно від перебігу розмови. Тематичними блоками монографічного інтерв'ю охоплювалися: 1) біографічні відомості військовослужбовця; 2) військовий шлях; 3) умови служби; 4) бойовий досвід; 5) передумови виникнення наміру залишити військову частину; 6) безпосередній механізм прийняття рішення; 7) події після залишення військової частини; 8) причини повернення/неповернення до військової частини; 9) оцінка власного вчинку та 10) пропозиції щодо запобігання СЗЧ.

При цьому розмови характеризувалися високим рівнем емоційної напруги та для більшості військовослужбовців стали формою психологічної декомпресії, можливістю артикулювати накопичену втому, несправедливість тилового розпо-

ділу обов'язків і специфіку внутрішньоармійських деформацій (алкоголізація, наркотизація, нового поповнення лав військовослужбовців тощо).

Достовірність отриманої під час монографічних інтерв'ю інформації забезпечувалася шляхом її порівняння із судовими рішеннями, матеріалами анонімно-го анкетування військовослужбовців, проведеного у квітні – червні 2026 року групою дослідників НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, що працюють над реалізацією грантового проєкту під назвою «Ухилення від виконання військового обов'язку як загроза національним інтересам у сфері безпеки та оборони в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: кримінологічний аналіз та проблеми юридичної відповідальності» на замовлення Національного фонду досліджень України (В. С. Батиргарєєва (керівник проєкту), А. В. Лапкін, Д. П. Євтеєва, Н. В. Нетеса, В. В. Федосєєв, Д. О. Куковинець), та зіставлення відповідей різних категорій військовослужбовців.

Таким чином, зібраний матеріал є репрезентативним зрізом реального стану військової дисципліни, вільним від офіційної звітності, що забезпечує високу валідність та унікальність кримінологічних узагальнень.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Еволюція кримінологічної думки доводить, що кількісні показники, які відображають масштаби поширення злочинності (і відповідно кількісні методи їх одержання), неспроможні розкрити внутрішню природу протиправної поведінки. Інформаційна модель криміногенної ситуації, побудована виключно на офіційних статистичних даних, залишається фрагментарною та позбавленою глибокого аналітичного контексту. Таке обмеження в пізнавальному й евристичному потенціалі традиційного інструментарію стає очевидним під час аналізу правопорушень, вчинених у екстремальних умовах воєнного стану та бойової обстановки. Таким чином, виникає потреба в застосуванні якісних методів дослідження, зокрема методу монографічного інтерв'ю, здатних реконструювати та пояснити мотивацію протиправної поведінки, а також виявити приховані соціокультурні й армійські деформації – від бойового стресу та кризи лідерства в ланці «командир – підлеглий» до виправдання девіацій і відчуття несправедливості мобілізаційних процесів, які випадають із поля зору кримінальної статистики.

Метод монографічного інтерв'ю свого часу був запозичений кримінологією з арсеналу емпіричної соціології. Однак, попри його визнання протягом останніх десятиліть у кримінологічній науці, приклади практичного застосування цього якісного методу залишаються поодинокими [31–35]. При вивченні явища СЗЧ сутність зазначеного методу комплексно розкривається, на наш погляд, через чотири базові ознаки. По-перше, у центрі уваги дослідників перебуває незначна кількість випадків, що дозволяє зосередитися на максимальній ретельності й глибині аналізу. По-друге, такий підхід дає можливість розглядати феномен СЗЧ

у сукупності його системних соціокультурних та організаційних взаємозв'язків як комплексного соціально-правового явища деструктивної природи. По-третє, отримані результати мають екстраполяційний потенціал, оскільки дозволяють розуміти й прогнозувати типізовані процеси в схожих за структурою військових колективах. По-четверте, застосування монографічного інтерв'ю є корисним стосовно проблем, котрі ще потребують вивчення й ідентифікації, але вже на ранніх етапах дослідження прогнозується, що «певний клас явищ ... є достатньо монолітним, типологічним феноменом» [36, с. 183].

У військово-педагогічному вимірі інформація за результатами монографічного інтерв'ю, яка зазвичай залишається поза межами документальних джерел або прямого спостереження, стає незамінною для офіцерів із виховної роботи з особовим складом і командирів, оскільки універсальність методу дозволяє одночасно проаналізувати і внутрішні мотиви індивідів, груп чи спільнот, і результати їх діяльності. Спогади та рефлексії респондента під час бесід проходять крізь суб'єктивні фільтри, тому отримані дані є унікальним матеріалом для виявлення, зокрема, мікросоціальних деформацій у військових підрозділах.

Тематичні блоки монографічного інтерв'ю, про які йшлося вище, не є розрізненими елементами опитування, а утворюють цілісну програму дослідження. Вона дозволяє проаналізувати життєвий шлях правопорушника в трьох ретроспективних вимірах і крізь призму чотирьох аналітичних площин, кожна з яких має самостійне кримінологічне та військово-педагогічне значення.

Логічний взаємозв'язок між згаданими тематичними блоками, ретроспективними вимірами й аналітичними площинами виглядає в такий спосіб.

Перший ретроспективний вимір охоплює доармійський період життя людини й розглядається в онтологічній площині, спрямованій на вивчення соціальної генези особистості. У цю структуру інтегруються перший і другий тематичні блоки інтерв'ю, що містять біографічні відомості військовослужбовця. Основним завданням на цьому етапі є аналіз умов формування особистості, її соціального оточення до мобілізації або укладення контракту, а також виявлення десоціалізаційних чинників у родині, найближчому середовищі чи професійній діяльності, які могли сприяти протиправній поведінці.

Другий ретроспективний вимір відображає специфіку проходження служби та досліджується в аксіологічній площині, що зосереджена на з'ясуванні ціннісних орієнтирів та їх трансформації. Він охоплює третій і четвертий блоки інтерв'ю, присвячені військовому шляху, умовам служби та бойовому досвіду. На цьому етапі аналізуються процес військової адаптації, зміни ціннісних орієнтацій під впливом бойового стресу, взаємин у колективі та з командуванням. Разом із тим особлива увага приділяється деформації мотивації до служби та втраті страху перед юридичною відповідальністю.

Третій ретроспективний вимір стосується обставин залишення військової частини й аналізується в двох площинах. Одна з них – праксеологічна – досліджує механізм вчинення правопорушення. Вона об'єднує п'ятий, шостий і сьомий блоки інтерв'ю, які охоплюють передумови виникнення наміру залишити частину, прийняття відповідного рішення та події після його реалізації. Завданням цієї площини є реконструкція мотивів і механізму прийняття рішення про вчинення правопорушення, а також аналіз впливу ситуаційних чинників, психоемоційного стану особи та її поведінки після залишення частини.

Інша площина цього ж ретроспективного виміру присвячена ресоціалізації та педагогічній корекції. Вона об'єднує восьмий, дев'ятий і десятий блоки інтерв'ю, в яких з'ясовуються причини повернення або неповорнення до військової частини, оцінка власного вчинку та пропозиції щодо запобігання подібним випадкам. На цьому етапі оцінюється рефлексія військовослужбовця щодо вчиненого діяння, зокрема каяття чи самовиправдання, готовність до ресоціалізації та повернення до служби, а також з'ясовуються його пропозиції для розроблення практичних військово-педагогічних рекомендацій щодо запобігання СЗЧ.

Результати монографічних інтерв'ю засвідчують, що реальні механізми СЗЧ нерідко суперечать поширеним уявленням про причини цього явища, виявляючи низку тенденцій, які доцільно розглядати як специфічні кримінологічні парадокси. У цьому контексті парадокс як евристична категорія вживається для пояснення аномальних і суперечливих соціальних процесів усередині військової системи, що функціонує в екстремальних умовах. Під час збройної агресії саме явище СЗЧ демонструє ознаки такої доктринальної аномалії, оскільки парадоксальність нових тенденцій виникає через пряме зіткнення державного обов'язку, індивідуального інстинкту самозбереження та трансформацію моральних імперативів суспільства.

Слово «парадокс» (від дав.-гр. *παράδοξος* – несподіваний, дивний) означає: 1) думку, судження, що різко розходиться зі звичайним, загальноприйнятим і суперечить (іноді тільки на перший погляд) тверезому глуздові; різку невідповідність, несумісність, розбіжність, нелогічність; 2) несподіване явище, яке не відповідає звичайним науковим уявленням [37, с. 533]. Отже, у найширшому науковому сенсі парадокс означає глибинну, об'єктивну суперечність, яка виникає в процесі пізнання певного явища або функціонування системи.

У вітчизняній кримінологічній науці методологічний фундамент для дослідження правових аномалій через призму категорії «парадокс» закладено у працях О. М. Бандурки та О. М. Литвинова. Розглядаючи суперечливу природу протидії злочинності, вчені визначили парадокси цієї системи як прояви, про які в офіційній доктрині «незручно говорити», проте саме вони характеризують її приховану, справжню сутність [38, с. 83]. Екстраполюючи зазначений підхід на нашу дослідницьку площину, ми пропонуємо застосовувати поняття парадоксу безпосередньо до явища СЗЧ. Правомірність такого кроку підтверджується тим, що в умовах

сьогодення СЗЧ перестає бути лінійним військовим правопорушенням, набуваючи ознак системного парадоксу. Так, з одного боку, воно виступає як загроза боєздатності української армії, що вимагає жорсткої репресивної реакції. З другого боку, як свідчать результати монографічних інтерв'ю, механізми СЗЧ нерідко відбивають нелінійну кризу самої системи управління. Сутність цієї кризи полягає в тому, що формально-юридичні вимоги діють у повному відриві від реальних морально-психологічних умов життя військовослужбовця, а відомча статистика слугує лише ширмою для маскуванню справжніх криміногенних реалій.

Стисло розкриємо парадокси аналізованого явища, які безпосередньо впливають із результатів проведених монографічних інтерв'ю з військовослужбовцями.

1. Парадокс девальвації кримінально-правової загрози та феномен «легалізованого» правопорушення.

Перший із виявлених парадоксів безпосередньо пов'язаний із трансформацією сприйняття свого правового статусу респондентами та повною втратою запобіжної функції кримінальної відповідальності. Головна кримінологічна аномалія сучасної війни полягає в тому, що значна частина осіб, які вчинили СЗЧ, не переходять в класичному розумінні цього поняття, а продовжує виконувати бойові завдання зі зброєю в руках, перебуваючи в цей час у правовому вакуумі між кримінальним переслідуванням і фронтовим служінням. При цьому емпіричні дані свідчать, що девальвація кримінально-правової загрози зумовлена двома основними чинниками.

По-перше, це усвідомлення військовослужбовцями своєї фактичної безкарності через гострий кадровий дефіцит у Силах оборони («фронтний імунітет»). Суб'єкти правопорушення чітко розуміють, що держава змушена балансувати між ізоляцією правопорушників в установах пенітенціарної системи та необхідністю збереження живої бойової одиниці на передовій. Унаслідок цього передова лінія фактично акумулює правопорушників назад, нівелюючи страх перед судимістю. Кримінальний закон повністю втрачає запобіжну функцію, оскільки кадровий голод змушує командування ігнорувати процесуальні дії ДБР або ВСП заради утримання позицій. Самі респонденти відверто зазначають, що через відсутність кому воювати справи часто не доходили до суду. У кримінологічному вимірі це свідчить про раціональний прорахунок ризиків правопорушником і відверту демонстрацію індиферентності до кримінальних процесуальних дій, пов'язаних із СЗЧ. Так, один із респондентів (штурмовик-стрілець) зазначив: *«Без поняття, чи відкривали кримінальне провадження? Мені якось нецікаво. Їм зараз люди на фронті потрібні, а не папери ці, не кримінальні справи...»*¹.

¹ Примітка. Тут і далі в тексті наводяться прямі цитати військовослужбовців Сил оборони України, зафіксовані в межах польового дослідження методом монографічного інтерв'ю (квітень 2026 р.). Масиви первинних кримінологічних даних зберігаються в дослідницькому архіві

У деяких випадках слідчі органи самі демонструють небажання ініціювати бюрократичний тиск на діючих бійців: *«Він [слідчий] мені казав: «Ти зараз офіційно перебуваєш у гірсько-штурмовій частині, ніякого суду немає, й на тебе нічого не заведено»... Якщо я там і значуся, то лише те, що колись пішов у СЗЧ – утік та й утік».*

По-друге, це інструменталізація неформальних зв'язків у тилу або специфічна корупційна толерантність. У деяких випадках СЗЧ перестає бути актом переховування. Правоохоронні органи в тилу свідомо ігнорують факт перебування особи в розшуку через протекціонізм чи неформальні домовленості третіх осіб, перетворюючи час перебування в СЗЧ на специфічну форму неофіційної трудової діяльності. Один із респондентів, який перебував у СЗЧ шість місяців, на запитання, чи доводилося йому ховатися, відповів: *«Жодного разу [не ховався від правоохоронців]. Весь час удома був. Робив ремонт у квартирі одного СБУшника. Мене через це й не чіпав ніхто – він сам порішав усі мої питання... Господар квартири все закривав».*

Додатковий кримінологічний ефект створюють нормативні пом'якшення (амністії) та судові прецеденти швидкого повернення до служби, нерідко без реального покарання. Такі кроки сприймаються суб'єктами правопорушення як гарантія особистої безпеки, що формує стійку психологічну установку на сприйняття СЗЧ не як злочину а як форми самовільної відпустки, яка згодом обов'язково буде амністована або прощена державою через процедуру каяття в суді. Це підтверджується як досвідом молодшого офіцерського складу (*«Відкрили [кримінальне провадження], як і належить. Був суд, усе повністю пройшов. І закрили одразу... Виправдали... Я сказав судді, що розкаявся. Суддя відповів: «Ну все, супер. Йди служи далі...»*), так і досвідом рядових бійців, які повернулися на фронт через механізм заміни покарання службою (*«Я відсидів десь дев'ять місяців: спочатку в СІЗО, потім у колонії... і вийшов, бо ухвалили новий закон, і я пішов на новий строк служби»*).

2. Парадокс СЗЧ як деструктивної форми правової самопомоги та інструменту «вимушеного переведення».

Другий парадокс утворюється навколо мотиваційної структури вчинення СЗЧ. Нам не зустрілося випадків, коли СЗЧ виступало б актом прямої зради чи ідеологічного дезертирства (втечі до ворога). Найчастіше це деструктивний, але водночас і радикальний інструмент розв'язання внутрішніх конфліктів, що виникають через системні організаційні прорахунки всередині армійського середовища. Серед детермінант, що штовхають військовослужбовців на цей крок, принаймні можна виділити дві основні. По-перше, йдеться про недостатню компетентність і недотримання слова з боку безпосереднього командування, що руйнує базову

на умовах суворой анонімності респондентів. Візуально в тексті всі використані цитати респондентів маркуються курсивом.

довіру. Так, військовослужбовці наголошують на систематичному ігноруванні їх законних прав на відпочинок, що накопичує психологічну втому. Як засвідчив один із опитуваних: *«... бо начальство слова не тримає. Перший раз я пішов, бо в мене син народився. Обіцяли ж відпустку й не дали. – Якби дали відпустку, це б вас зупинило? – Звісно. Зупинило б, сто відсотків!»*. У свою чергу, для кадрових військових і офіцерів мотивом стає професійний протест проти управлінського хаосу та «радянських» підходів: *«Усе через командування... Некомпетентні накази вищого командування – від комбрига й вище... Якби на той час змінили командира, і керівництво прислухалося до молодшого командування, до солдатів, то, можливо, я б і залишився»*.

По-друге, це спроба змінити підрозділ або умови служби. У військовому середовищі побутує думка, що СЗЧ є єдиним дієвим способом вирватися з некомпетентного підпорядкування, хоча досвідчені офіцери називають це брехнею. Проте правопорушники використовують вихід як спосіб вирішення цієї проблеми, прямо пов'язуючи бажання змінити місце служби з незадоволенням якістю командування: *«Був незадоволений умовами служби. І компетентністю командирів, точніше – її відсутністю... Тому хотів в іншу частину»*. При цьому військовослужбовці акцентують увагу на важливості збереження військової честі навіть під час учинення правопорушення – прагненні *«піти так, щоб не підставити побратимів і безпосереднього керівника. Просто вирішив зателефонувати всім і попередив, що мене не буде. Зробив усе так, щоб не підставляти ані безпосереднього командира, ані тих, хто мене відпускав. Хотів зняти з них відповідальність і взяти все на себе»*.

3. Соціально-психологічний парадокс: криза армійської ідентичності на тлі екстремального бойового досвіду.

Результати монографічних інтерв'ю дозволили зафіксувати деструктивний за своїми наслідками феномен трансформації армійської ідентичності, сутність якого полягає в тому, що набуття військовослужбовцями відповідного рівня бойової компетентності, авторитету й екстремального досвіду (безперервні бої, штурмові операції, диверсійна діяльність тощо) супроводжується паралельним руйнуванням їх інституційної лояльності, розчаруванням у системі військового управління й ерозією засадничих моральних регуляторів дисципліни. Уявляється, що зазначений парадокс лежить у площині психоемоційного вигорання і руйнування мікросоціальних зв'язків побратимства. Тривалі терміни перебування на лінії зіткнення без належної ротації (*«64 доби без ротації в Часовому Яру»* або *«96 днів безперервних боїв у місті»*) призводять до деформації та глибокого особистісного розчарування. При цьому найважчим психологічним ударом для військовослужбовців стає не агресія ворога, а внутрішньосистемна несправедливість: *«Ставлення своїх же...»*, відсутність гідного матеріального забезпечення (*«Все доводиться купувати за власні кошти»*) та фінансова недооцінка ризику «ринком

праці» (*«Охоронець в АТБ отримує більше, ніж військові. Ну як це так?»*), що проokuє гостру образу на армійську систему, зокрема на систему забезпечення армії.

Натомість іноді виявляється інший полюс цього ж парадоксу – свідоме заперечення матеріальних стимулів за умови тотального відчуження від офіційної ієрархії: *«Я не прийшов воювати сюди за бабло... Я мав усе»*. Тобто військовослужбовець повністю забезпечує себе сам, але його ідентичність будується не навколо належності до Збройних Сил як інституту, а навколо власної персони й автономного авторитету (*«всі піді мною»*, *«пацани йдуть до мене»*). Як наслідок, виникає парадоксальна ситуація: військовослужбовець готовий воювати, але повністю відкидає формальні інституційні рамки – звання, нагороди та підпорядкування офіцерам (*«З офіцерами конфліктую, я не звик, що мною керував хтось»*).

Наведемо ще аргумент для характеристики цього парадоксу.

Класична військова соціологія розглядає горизонтальну солідарність малого підрозділу (*«коопне братство»*) як головний психологічний буфер і антикриміногенний чинник. На рівні найменших за чисельністю підрозділів між військовослужбовцями традиційно швидко встановлюються особистісні стосунки та формується специфічний морально-психологічний клімат [39, с. 8]. Проте хронічна втома та зміна якісного складу армії сьогодні нерідко руйнують ці уявлення. І це призводить до небезпечного наслідку – зникнення стримуючого фактора моральної відповідальності перед колегами по зброї. На запитання, чи думав військовослужбовець про наслідки для інших і про те, що своїм вчинком може підставити побратимів, респондент відповів відверто: *«Та немає зараз ніяких побратимів, я вам так скажу...»*.

На зміну первинній ідеалізованій солідарності приходить твереза, подекуди цинічна оцінка новоприбулого контингенту. Так, один із респондентів прямо вказує на деградацію людського ресурсу, який потрапляє на фронт: *«...багато наркоманів. Їсти, спати, наркота, алкоголь. Все...»*. Коли досвідчений військовослужбовець чи неформальний командир бачить у підлеглих не надійне плече, а джерело додаткової небезпеки (*«вони непридатні, вони як інваліди»*), колективна армійська ідентичність розпадається. Відсутність психологічної опори на колектив знімає моральні бар'єри перед вчиненням військових правопорушень, зокрема СЗЧ.

Таким чином, соціально-психологічний парадокс кристалізує небезпечну тенденцію: чим довше і професійніше людина воює в умовах інституційного хаосу, тим сильніше вона відчужується від держави як правового інституту. Військова ідентичність звужується до суто локального виживання або автономного лідерства. Руйнування концепту побратимства, з одного боку, та знецінення кримінальної відповідальності на тлі щоденних смертей, з другого – створюють умови, за яких СЗЧ стає раціональним інструментом самозбереження особистості та абсолютизації сьогодення (*«Та мені, що кримінал? Кримінал є... Що там*

такого є? Там уже немає нічого страшного. Там такі самі люди сидять, як і ми тут»). Як бачимо, деякі військовослужбовці не орієнтуються на чинне правове поле, а керуються власним баченням справедливості й очікуванням майбутніх політичних рішень – тотальної післявоєнної амністії (*«Вони як були в СЗЧ, так і будуть. Будуть чекати, коли настане мир. ...Поміняється президент, вийде амністія... І нічого їм не буде, кримінальна відповідальність на них не буде поширюватися...»*), що зумовлює неминуче зростання показників військової злочинності в короткостроковій перспективі.

4. Парадокс мотиваційної трансформації СЗЧ: від простого ухилення від служби до поліаспектного протесту комбатанта.

У сучасних реаліях СЗЧ втрачає ознаки банального кримінального проступку, спрямованого на ухилення від виконання військового обов'язку через страх перед небезпекою чи бойовими діями. Натомість емпіричний матеріал засвідчує його трансформацію в специфічну нелінійну форму індивідуального протесту комбатанта. Зазначена поведінка стає наслідком системної кризи мотиваційно-ціннісної сфери особистості, зумовленої деструкцією військово-педагогічної адаптації, психофізіологічним вигоранням, віковими та релігійними детермінантами, а також прорахунками в методології кризового військового управління. Впровадження категорії «протест» у контекст нашого дослідження дозволяє перевести наукову дискусію з реліктового радянського звинувачення військовослужбовця в моральній слабкості чи боягузтві в площину глибокого соціально-правового аналізу внутрішніх і зовнішніх вад військового середовища на основі монографічного інтерв'ю.

Під час дослідження виокремлено три форми такого системного протесту.

Перша з указаних форм – світоглядно-ціннісний протест. Він виступає реакцією військовослужбовця на гостре відчуття правової та соціальної несправедливості або непереборний когнітивний дисонанс між вимогами військової служби та внутрішніми етичними (релігійними) імперативами. У цьому вимірі військовослужбовці наважуються на СЗЧ не через відсутність хоробрості, а через очевидну диспропорцію в розподілі військового тягара, як-от: відсутність визначених державою граничних термінів служби, брак своєчасних ротацій і вибірковий характер мобілізації, коли одні воюють роками, а інші залишаються в тилу. Військовослужбовці гостро відчують порушення «суспільного договору» між захисниками та державою, а тому вказують на прямий зв'язок між невиконанням державою зобов'язань і правопорушенням: *«Хлопці йшли у відпустку по черзі, та й усе. Я вісім місяців відслужив, інші хлопці вже сходили, тож прийшла моя черга. Мені кажуть: «Ні». Я й пішов. А тут мені: «Можеш не повертатися, бо поїдеш у наручниках».*

Важливою складовою цієї кризи є й гостра критика примусових методів мобілізації («бусифікації»), які ветерани оцінюють як чинник, що генерує повторні

правопорушення: *«Ось зловили людину... Вона через кілька днів піде в СЗЧ. Це все абсурд».*

Граничним виявом світоглядної кризи виступає релігійно-пацифістський протест, коли людина свідомо готова до кримінальної відповідальності та стигматизації, аби не переступити через біблійні заповіді: *«У мене причина роздвоюється. Перша – це те, що я вважаю життям за Божими законами. «Не вбий». Убивство вважається смертним гріхом.... Якби довелося стріляти, я б потім замучився каятися в гріхах за вбивство людини... Не хочу я вбивати!».* Держава, змушуючи таких осіб брати зброю, замість альтернативного використання їх праці в тилу за професією (наприклад, кухарем або зварником), провокує ланцюгову реакцію втеч (до п'яти-шести СЗЧ у межах однієї біографії).

Друга форма протесту – психосоматичний (антропологічний і геронтологічний) протест. Він постає як супротив самого організму та психіки, що повністю вичерпали свій психофізіологічний або віковий ресурс. Надвисокий рівень бойового стресу, хронічна депривація сну, контузії та ПТСР призводять до ситуації, коли біологічний інстинкт самозбереження перемагає статутний обов'язок. За відсутності дієвих легальних механізмів швидкої декомпресії СЗЧ стає вимушеним «протестом тіла» заради фізичного та ментального порятунку, деструктивним способом самостійної психологічної реабілітації. Респонденти наголошують, що перебування на межі людських можливостей в екстремальних умовах протягом надтривалих термінів (*«три з половиною місяці без виїзду...»*), позбавляє сили волі та здатності контролювати свій стан.

Рішення про СЗЧ часто ухвалюється спонтанно, під впливом раптового соматичного або панічного розладу: *«Сплю. Рано-вранці встав, години о четвертій, і відчуваю – починає трусити. Розумію, що завтра, напевно, буде щось не те. Зібрався швиденько – і немає мене».* У цьому контексті СЗЧ виступає як намагання особистості прорвати інституційну ізоляцію через екзистенційну тугу за свободою: *«Просто засумував за свободою. Якщо казати зовсім чесно... Хотілося конкретно відпочити».*

Хронічна відсутність тривалих відпусток призводить до розриву природних соціальних зв'язків: *«У воєнний час ... раз на рік – це, звісно, дуже рідко. Людина пропускає ціле життя своєї родини».* Ситуація суттєво ускладнюється в геронтологічному аспекті, коли вікові зміни та хронічні хвороби військовослужбовців, яким уже за п'ятдесят років, ігноруються командуванням: *«Скільки разів говорив, що в мене вже вік, здоров'я не те... Мені не давали можливості пройти медкомісію. А коли пройшов, то написали, що придатний. Але втомлююся швидко. Я не можу ні бігати, ні стрибати, ні стріляти, як молодий. У відповідь чую: «Нам по барабану, скільки тобі років, робити будеш те, що ми тобі скажемо»».*

Єдиним доступним інструментом швидкої декомпресії в тилу за таких умов стає алкоголізація, яка відкрито визнається респондентами як спосіб заспокоєння

(«Алкоголь трохи заспокоює», «під хороший чи поганий настрій міг трошки випити»).

Третя форма – лідерсько-управлінський протест – є безпосередньою відповіддю на кризу військового лідерства, прояви зневаги та педагогічні прорахунки командного складу. Військовослужбовець висловлює відкритий, хоча й деструктивний за формою протест проти управлінської некомпетентності, засилля паперової бюрократії, нераціонального планування бойових операцій («керівництво щось собі вигдає і відправляє людей на позиції, як гарматне м'ясо»).

Особливо гостро цей протест проявляється у військовослужбовців, які прийшли з цивільного бізнес-середовища, або в осіб зрілого віку, які мають значний життєвий і професійний досвід («працівники-одинаки»). Жорстка армійська субординація та зіткнення з некомпетентністю викликають у них відкрите неприйняття: «Коли я бачу, що навпроти мене хтось стоїть і починає розповідати, як правильно, а як неправильно..., я йому й кажу: «Ну не розповідай мені, що і як. Не тупи!». Паралельно фіксується гострий міжпоколіннєвий конфлікт, коли віковий життєвий статус військовослужбовця вступає в суперечність із безапеляційним стилем командування молодих офіцерів: «Я не люблю підкорятися молодим, коли мною командують люди, молодші за мене за віком. Я не звик до цього... Не люблю, коли молодші за мене повчають: «Ось я сказав – робити так і все». Я свою точку зору висловлюю, а мене за це: «або по голові отримаєш, або ще якась подібна ситуація»».

Емпіричні дані дозволяють стверджувати, що цей протест може мати характер мікробунту проти дріб'язкового тиранічного контролю й інституційного тиску на ініціативних військовослужбовців: «Шикування бувають... Через когось одного знову страждаєш, і давай усіх мучити. Мені це найбільше не подобається. Раз я вже під прицілом, намагаються більше мене смикати, тому що я найбільш обурений... Дня не мине. Всюди за прізвиськом викликають». Наслідком стає прямий перехід до ультимативної відмови від виконання наказів («я у відмову йду одразу, конкретно кажу») із наступним залишенням локації.

5. Комунікативний парадокс: СЗЧ як вимушений канал зворотного зв'язку та «декларація проблеми» перед командуванням.

П'ятий парадокс стосується труднощів у побудові діалогу між військовослужбовцем і керівництвом. Соціально-правова специфіка цього явища полягає в тому, що за умови відсутності дієвих каналів розв'язання повсякденних проблем або тривалого ігнорування звернень СЗЧ стає для військовослужбовця чи не єдиним доступним способом привернути увагу до своєї ситуації. Військовослужбовець наважується на правопорушення не для того, щоб назавжди розірвати зв'язок з армією чи втекти, а, навпаки, щоб його законні потреби чи скрутний стан нарешті помітили. У такому вимірі СЗЧ перетворюється на деструктивний, але очевидний для керівництва сигнал про допомогу.

Результати монографічних інтерв'ю дозволяють виділити два основні прояви цього комунікативного збою. Один із них – марність офіційних каналів звернення («заблокований діалог»). Матеріали інтерв'ю свідчать, що військовослужбовці часто зважуються на радикальний крок після того, як вичерпали всі легальні інструменти, зокрема рапорти, які в умовах бюрократичного навантаження або людського чинника просто не доходять до адресата чи ігноруються. Це породжує відчуття повної безпорадності. Парадокс ситуації очевидний: щоб змусити систему звернути увагу на правове поле, військовослужбовець переступає межі цього поля. Досвід одного з респондентів наочно ілюструє, як підхід медичної комісії до реальних скарг на стан здоров'я породжує глибоке розчарування та штовхає до самостійного вирішення проблеми: *«Я там із якимось лікарем посварився, бо робота тієї ВЛК – це взагалі щось страшне... Всіх підряд пишуть: «Придатний, придатний»»*. Коли безпосереднє звернення бійця не має ваги, юридичний факт СЗЧ стає спробою повернути собі право бути почутим.

Другий прояв комунікативного збою має відкритий і демонстративний характер дій (діалог через дистанцію). На відміну від класичного дезертирства, метою якого є повне приховування та розрив зв'язків із армією, у цьому випадку військовослужбовці діють максимально відкрито. Вони не обривають контактів, не переховуються, а часто самі інформують командирів про своє місце перебування та причини відходу, прагнучи вивести вирішення питання в площину неформального, але чесного обговорення. Яскравим прикладом такої демонстративної поведінки є позиція одного з респондентів, який наголошує на збереженні відповідальності та відкритості зв'язку: *«Не міг більше... Я запитав у хлопців, вони відповіли: «Як знаєш». Поки я перебував у СЗЧ, усе одно спілкувався і з хлопцями, і з командирами. Усі знали, де я перебуваю»*. Тобто військовослужбовець використовує сам факт правопорушення як вимушений інструмент комунікації на відстані, сподіваючись, що такий крок змусить посадових осіб почати реальний діалог.

Таким чином, у кримінологічному вимірі сучасне СЗЧ нерідко виступає симптомом кризи двосторонньої комунікації всередині військових структур. Оскільки в системі бракує гнучких неформальних інструментів швидкого реагування на гострі особистісні проблеми підлеглих, кримінальне правопорушення перебирає на себе функцію жорсткого зворотного зв'язку. Залишення військової частини за таких обставин стає спробою ініціювати розмову про справедливість і повагу до особистості, яку не вдалося розпочати в межах чинного порядку.

Виявлені вище парадокси СЗЧ доводять, що це явище не є однорідним, а його кримінальний вимір тісно переплетений із глибокими соціально-правовими, психологічними й інституційними процесами всередині військового організму. Коли суперечності системи досягають певної небезпечної межі, вони проєктуються на поведінку конкретного військовослужбовця. У підсумку кримінальне

правопорушення найчастіше стає індивідуальною, хоча й деструктивною відповіддю на інституційний збій. Оскільки кожен військовослужбовець вступає в конфлікт із правовою нормою через власну призму життєвого досвіду, віку, специфіки служби та рівня виснаження, виникає об'єктивна потреба в ідентифікації та розмежуванні проявів таких конфліктів. Зібраний емпіричний матеріал свідчить, що за кожним окремим випадком СЗЧ стоїть унікальне поєднання зовнішніх чинників і суб'єктивного стану людини. Систематизація й аналіз матеріалів монографічних інтерв'ю дозволили трансформувати виявлені теоретичні парадокси в конкретні людські профілі.

Отже, на основі дослідження мотиваційної сфери, тривалості перебування на передовій та характеру взаємодії з командуванням було виокремлено п'ять кримінологічних типів правопорушників. При цьому емпіричні дані спростовують спрощений підхід до особи військовослужбовця, який вчиняє СЗЧ, як людини, що керується виключно страхом перед фронтом. Адже переважна більшість респондентів мають виснажливий бойовий досвід тривалістю до трьох-чотирьох місяців безперервного перебування на «нулі» та демонструють високий ступінь адаптації до екстремальних умов. Наведемо ці типи.

1. Професіонал-ідеаліст в умовах управлінської кризи (Василь, 26 років).

Цей тип репрезентує професійне ядро армії. Василь – молодший лейтенант, старший офіцер батареї, який пов'язав своє життя з військом із 18 років і наразі уклав уже третій контракт. Його військова ідентичність повністю сформована, він чітко розуміє правила перебування в армії, але саме це стає тригером протесту. З кримінологічного погляду сутність його вчинку – це накопичувальне розчарування через неефективність військового лідерства вищих ланок управління. Для «ідеаліста» СЗЧ стало не спробою втекти від війни, а радикальним ультимативним інструментом боротьби за зміну умов служби чи переведення в інший підрозділ. Військовослужбовець прагне воювати, але вимагає професійного ставлення до себе та підлеглих, що чітко простежується в його словах: *«Я йшов не для того, щоб просто втекти. Хотів просто потрапити під інше командування... Службу я планував продовжувати далі»*.

2. «Вигорілий комбатант із потребою декомпресії» (Славик, 37 років). Перед нами тип досвідченого бійця, який пройшов службу за контрактом у 2016–2019 рр. та у 2022 році повернувся як доброволець із-за кордону, де перебував на заробітках. Його мотивація на початку була беззаперечною, проте тривале перебування на передовій без належної ротації призвело до глибокого виснаження. Головним чинником девіації тут виступає хронічна фізична й емоційна втома (*«сиділи в норах... було дуже важко»*). Короткочасний вихід із частини для такого військовослужбовця є формою стихійної інстинктивної самореабілітації (декомпресії). Ситуація загострюється через негнучкість командування, яке замість психологічної

підтримки вдається до погроз: *«Я попередив, що вийду в місто, пішов за годину і повернувся... А мені кажуть: «Ми тебе подамо в СЗЧ». Що це за мода така?»*. Для такого типу військовослужбовця СЗЧ є реакцією знесиленого організму на тиск і брак елементарного відпочинку.

3. *«Ситуативно-дезорієнтований комбатант»* (Анатолій, 26 років). Анатолій – солдат, навідник-оператор танка, який служить за контрактом з 2020 року. Він абсолютно інтегрований у військове середовище, тверезо оцінює фронтові реалії та відкрито артикулює страх смерті як природний стан на війні. Його крок у дев'яцію виявився імпульсивним, спровокованим не бойовими діями, а бюрократичною байдужістю в тилу. Повертаючись після офіційної десятиденної реабілітації в Буковелі, військовослужбовець зіткнувся з формальною відмовою чергового на КПП частини в Львові, який просто не впустив його через відсутність якогось підпису. Суб'єктивне відчуття образи на систему, що зневажає його шестирічний бойовий шлях, призвело до тривалого (на три місяці) виходу в СЗЧ: *«Мене на прохідній просто розвернули й не пустили... прикро стало: стільки часу служу, а якийсь черговий ставиться з такою неповагою»*. Опинившись поза частиною, військовослужбовець тимчасово дезорієнтувався й спробував реінтегруватися в цивільне життя, влаштувавшись працювати кухарем.

4. *«Мобілізований «рецидивіст» із гострим дефіцитом свободи»* (Максим, 39 років). Типовий представник цивільних людей, яких війна вирвала зі звичного контексту. До травня 2025 року Максим був успішним підприємцем (виготовляв меблі) і ніколи не мав справи з армією. Процес його мобілізації мав примусовий характер («бусифікація»), що наклався на вже наявний складний анамнез: важку контузію, отриману ще в Донецьку до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, епілептичні напади та схильність до алкоголізації.

Сутність його кримінальної поведінки полягає в хронічному, майже органічному неприйнятті статутної ієрархії та жорстких армійських рамок: *«найскладнішим виявився статут і вся ця система... ієрархія»*. Максим демонструє стійкий рецидив – на його рахунку п'ять-шість (респондент точно не пам'ятає) епізодів СЗЧ тривалістю до місяця. Кожен такий вихід є імпульсивним зривом, продиктованим тугою за втраченою особистою свободою та спробою хоча б на короткий час повернути собі статус-кво звичайного цивільного життя.

5. *«Соматично неспроможний комбатант в умовах медико-бюрократичного глухого кута»* (Володимир, 56 років). Цей тип репрезентує старшу вікову групу мобілізованих. Володимир має великий життєвий досвід, проте його організм об'єктивно підірваний віковими хворобами, за давніми травмами чи наслідками поранень, які призвели до серйозних проблем опорно-рухового апарату й обмеження рухомості кінцівок.

Його девіація – це чиста спроба фізичного самозбереження в умовах ігнорування медичних проблем із боку військової системи. Коли офіційні рапорти на проходження ВЛК місяцями залишаються без відповіді, а людина внаслідок стану здоров'я неспроможна виконувати накази на передовій, вона опиняється в безвиході. СЗЧ для військовослужбовця стає єдиним способом вийти з цього замкненого кола, щоб знайти медичну допомогу в цивільних лікарнях. Це крик відчаю людини, яку система змушує воювати всупереч фізіологічним можливостям організму: *«Скільки разів у частині показую руки, кажу: «У мене руки не працюють...». Але це все пустий звук – на медкомісію так і не послали... Після цього в мене пройшло розчарування...»*.

Запропонована типологія демонструє, що в основі більшості випадків СЗЧ серед досвідчених військовослужбовців лежить не ухилення від виконання обов'язку в його класичному розумінні, а глибока криза інституційної довіри та взаємодії. Держава часто отримує правопорушника там, де система виявилася нездатною вчасно забезпечити ротацію, почути законну скаргу військовослужбовця, виявити гнучкість на рівні військової бюрократії чи об'єктивно оцінити стан здоров'я людини.

ВИСНОВКИ

Узагальнення матеріалів монографічних інтерв'ю та сформована на їх основі кримінологічна типологія у вигляді емпіричних профілів військовослужбовців дозволяють зробити висновки, що переосмислюють природу СЗЧ в умовах відсічі збройній агресії РФ.

1. Явище СЗЧ втратило ознаки «класичного» ухилення від військової служби через боягузтво чи ідеологічну зраду. Сьогодні це деструктивна за формою, але раціональна за своєю внутрішньою логікою реакція військовослужбовця на системні збої військового організму. СЗЧ стає крайнім способом комунікації військовослужбовця із системою, що виявилася нездатною вчасно відреагувати на його звернення, рапорти чи стан виснаження.

2. Емпіричними даними спростовується спрощене уявлення про військовослужбовця як про такого, що діє виключно з огляду на інстинктивний страх перед бойовими діями. Виділено п'ять кримінологічних типів військовослужбовців, які розкривають внутрішню неоднорідність цього явища: 1) «професіонал-ідеаліст» обирає СЗЧ як протест проти кризи військового лідерства вищих ланок, прагнучи повернутися до служби на засадах фахового, а не формального ставлення; 2) «вигорілий комбатант» вдається до спонтанного СЗЧ як спроби самореабілітації та декомпресії за відсутності ротацій; 3) «ситуативно-дезорієнтований комбатант» демонструє протиправну поведінку у відповідь на бюрократичну байдужість тилу; 4) «мобілізований «рецидивіст»» вирізняється стійким несприйняттям статутної ієрархії через примусовий призов і медико-психологічні проблеми; 5) «со-

матично неспроможний комбатант» вдається до фізичного самозбереження в умовах ігнорування його хвороб з боку ВЛК.

3. Бойовий стрес руйнує правові орієнтири та змінює структуру внутрішнього світу людини. Виникає глибоке відчуження від усталених соціальних норм і цінностей і формується інше сприйняття покарання. За таких умов кримінальна відповідальність і навіть перспектива позбавлення волі втрачають свій запобіжний ефект. У свідомості військовослужбовця покарання вже не асоціюється із соціальним осудом чи стигмою. Навпаки, ізоляція в установі виконання покарань сприймається як передбачуване й відносно безпечне середовище, що гарантує збереження життя та тимчасово усуває необхідність постійного перебування під смертельною загрозою

4. Сучасна кримінально-правова політика держави щодо СЗЧ розвивається у двох протилежних напрямках: з одного боку, законодавець посилює кримінальну відповідальність за це діяння, а з іншого – паралельно вдається до регулярних амністій, процедур судового каяття та механізмів пришвидшеного повернення правопорушників на фронт, фактично знецінюючи власне посилення відповідальності. Це поєднання жорсткості та поблажливості й породжує очевидний нормативно-правовий парадокс: прагнення вирішити поточні тактичні завдання на передовій призводить до «амністійної деструкції» закону. У військовому середовищі поступово закріплюється ментальна установка на безкарність та очікування чергових політичних амністій, що нівелює запобіжний потенціал кримінальної відповідальності. У кінцевому підсумку СЗЧ перетворюється на циклічний, самовідтворюваний процес, який збільшує показники військової злочинності.

5. Зниження рівня СЗЧ неможливе виключно репресіями, які неефективні в умовах психологічного виснаження особового складу. Тому дієва протидія цьому феномену потребує системного реформування військового управління й усунення його інституційних недоліків. У цьому контексті першочергового значення набуває відновлення довіри військовослужбовців до держави через запровадження прозорих і передбачуваних строків проходження військової служби, належної системи ротації та повноцінного відпочинку особового складу. Разом із цим не менш важливим є усунення бюрократичних перепон у сфері медичного забезпечення, зокрема вдосконалення діяльності військово-лікарських комісій, рішення яких мають відповідати реальному стану здоров'я військовослужбовців і ухвалюватися без невиправданих затримок.

Утім суто організаційних заходів недостатньо, оскільки зниження рівня СЗЧ як масового явища вимагає системної трансформації самої моделі військового виховання. Реформування інституційних механізмів має супроводжуватися й зміною управлінської філософії, відповідно до якої військове керівництво повинно

докорінно змінити акцент, перейшовши від жорсткого адміністративного примусу до принципів сучасної військової педагогіки та фахового військового лідерства. Неабиякого значення в цьому процесі набуває цілеспрямована психолого-педагогічна підготовка командирів усіх рівнів для формування в них компетентностей статутного контролю, наставницької роботи з особовим складом, уміння розпізнавати ознаки психологічного виснаження та вчасно на них реагувати. У підсумку саме впровадження педагогічної культури наставництва й авторитету командира постає тією важливою умовою, яка поєднує безумовне дотримання статутної дисципліни та врахування людського виміру військової служби. Отже, підґрунтям для сталого зниження показників СЗЧ у довгостроковій перспективі може стати поєднання організаційно-управлінських реформ із цілеспрямованим розвитком військово-педагогічної майстерності командного складу.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Журавель В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання самовільному залишенню військової служби або місця служби : дис. ... д-ра філософ. / НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2025. 257 с.
- [2] Артеменко О. М. Злочини проти порядку проходження військової служби: кримінологічне дослідження : монографія / наук. ред. В. В. Голіна. Харків : Право, 2019. 224 с.
- [3] Дмитренко Н. А. Особливості прояву злочинності серед військовослужбовців. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 23. С. 206–210. URL: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.23.26>
- [4] Казначасєва Д. В. Військова злочинність: аналіз та прогнозування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С. 132–140.
- [5] Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти : монографія / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.
- [6] Касько Т. Ю. Кримінально-правова характеристика злочинів проти порядку проходження військової служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2015. 264 с.
- [7] Колодяжний М. Г. Кримінологічна характеристика військових злочинів в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. Вип. 26. С. 109–117.
- [8] Ониськів А. М. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 20 с.
- [9] Пузиревський Є. Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 21 с.
- [10] Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.

- [11] Кавунська А. О., Корнієнко М. В., Шкута О. О. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект : монографія. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 211 с.
- [12] Висоцький П. Г. Аналіз ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 52. С. 58–61. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.13>
- [13] Журавель В. В. Самовільне залишення військової частини або місця служби: кримінологічний аналіз рівня, структури, динаміки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 198–202. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/45>
- [14] Нетеса Н. В. Звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців за ч. 5 ст. 401 Кримінального кодексу України: проблемні аспекти тлумачення та застосування заохочувальної норми. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2026. Вип. 51. С. 104–115. URL: <https://doi.org/10.31359/2079.6242.2025.51.104>
- [15] Орловська Н. А., Степанова Ю. П. Самовільне залишення військової частини або місця несення служби: кримінально-правові ознаки і проблеми кваліфікації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 511–515. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/122>
- [16] Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2005. 18 с.
- [17] Барановська Л. В. Особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки майбутніх офіцерів військового управління тактичного рівня : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2014. 20 с.
- [18] Бойко О. В. Теоретико-методичні проблеми формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів : монографія. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2014. 544 с.
- [19] Бурий С. Педагогічні умови формування управлінської культури у майбутніх офіцерів в процесі практичної підготовки. *Військова освіта*. 2019. Вип. 37(1). С. 48–57. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2018-1/48-57>
- [20] Данилюк І. М. Педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів НГУ до проведення індивідуальної роботи з підлеглими. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 76. Т. 1. С. 95–99. URL: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.17>
- [21] Denysenko Ye. Features of government culture of future officers. *Nauka i Studia*. 2018. № 10 (190). С. 11–18.
- [22] Діденко О. В. Особливості змісту і розвитку професійної компетентності офіцерів Державної прикордонної служби України на оперативному рівні військової освіти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2022. № 4(31). С. 56–75. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2528/1/1.14.pdf>
- [23] Замотаєва Н. В. Військова педагогіка: історія, теорія, практика : навч. посіб. Київ : Альфа Реклама, 2021. 364 с.
- [24] Капінус О. С. Методологія, теорія і методика формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 600 с.
- [25] Красницька О. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Вид. дім «Кондор», 2020. 528 с.

- [26] Любич Р. Психологічні та педагогічні аспекти професійної компетентності майбутніх офіцерів національної гвардії України. *Молодь і ринок*. 2019. № 9 (176). С. 138–142. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.182362>.
- [27] Павленко О. А. Підготовка майбутніх офіцерів підрозділів зв'язку до управлінської діяльності як педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 05. «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2022. Вип. 87. С. 72–76. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.15>
- [28] Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : підручник. Суми : Сумськ. держ. ун-т, 2016. 475 с.
- [29] Сметанський М. І. Педагогіка безпеки : навч. посіб. Львів : Новий світ 2000, 2017. 312 с.
- [30] Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Тандем, 2000. 380 с.
- [31] Організовані злочинні групи в Україні: традиційні та типові (соціологічний нарис) : монографія / за заг. ред. О. Н. Ярмиша. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 336 с.
- [32] Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків : Право, 2009. 576 с.
- [33] Батиргареева В. С., Дубович О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності осіб без визначеного місця проживання в Україні : монографія. Харків : Право, 2015. 264 с.
- [34] Леоненко Т. Методологічні основи дослідження феномена злочинності на релігійному ґрунті як соціально-правового явища. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 861. С. 476–485. URL: <https://doi.org/10.23939/law2017.861.476>
- [35] Батиргареева В. С., Нетеса Н. В., Куковинець Д. О. Аналітична довідка щодо робочих гіпотез та джерел отримання інформації з питань предмета дослідження та деякі інші. Харків : НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса, 2024. С. 82–87.
- [36] Батиргареева В. Застосування монографічного методу в дослідженні особи рецидивістів: можливості та результати. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 3(38). С. 182–193.
- [37] Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Вид. 2-ге, випр. Київ : Аконті, 2008. Т. 2 : К – П. 928 с.
- [38] Бандурка О. М., Литвинов О. М. Парадокси протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 83–90.
- [39] Вронська Т., Лисенко О. «Окопне братство»: фронтовий мікросоціум у контексті воєнної повсякденності. *Сторінки воєнної історії України*. 2012. Вип. 15. С. 8–25.

REFERENCES

- [1] Zhuravel, V. V. (2025). Criminological characteristics and prevention of unauthorized abandonment of military service or place of service (PhD dissertation, Academician Stashis Research Institute for the Study of Crime Problems of the NALS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine).
- [2] Artemenko, O. M. (2019). *Crimes against the order of military service: a criminological study*. In V. V. Golina (Ed.). Kharkiv: Pravo.
- [3] Dmytrenko, N. A. (2021). Features of the manifestation of crime among servicemen. *Legal Bulletin*, 23, 206–210. Retrieved from <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.23.26>

- [4] Kaznachayeva, D. V. (2018). Military crime: analysis and forecasting. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(19), 132–140.
- [5] Karpenko, M. I. (2018). *Crimes against the established order of military service (military crimes): theoretical and applied aspects*. In V. K. Matviichuk (Ed.). Kyiv: Higher Educational Institution «National Academy of Management».
- [6] Kasko, T. Yu. (2015). Criminal and legal characteristics of crimes against the order of military service (PhD in Law dissertation, Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, Ukraine).
- [7] Kolodiazhnyi, M. H. (2013). Criminological characteristics of military crimes in Ukraine. *The issue of combating crime*, 26, 109–117.
- [8] Onyskiv, A. M. (2017). Criminal liability for violations of the order of military service committed under special period or in a combat situation (PhD in Law thesis, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
- [9] Puzyrevskiy, Ye.B. (2011). Criminological analysis and prevention of military crimes (PhD in Law thesis, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine).
- [10] Kharytonov, S. O. (2018). *Criminal liability for military crimes under the criminal law of Ukraine*. Kharkiv: Pravo.
- [11] Kavunskaya, A. O., Korniienko, M. V., & Shkuta, O. O. (2023). *Desertion in Ukraine: criminal-legal and criminological aspect*. Odesa: Yuridyka.
- [12] Vysotskyi, P. H. (2021). Analysis of the characteristics of the person of a serviceman who voluntarily left a military unit or place of service. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Jurisprudence»*, 52, 58–61. Retrieved from <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.13>
- [13] Zhuravel, V. V. (2025). Unauthorized abandonment of a military unit or place of service: criminological analysis of the level, structure, dynamics. *Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 198–202. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/45>
- [14] Netesa, N. V. (2026). Exemption of servicemen from criminal liability under Part 5 of Art. 401 of the Criminal Code of Ukraine: problematic aspects of interpretation and application of the incentive norm. *The issue of combating crime*, 51, 104–115. Retrieved from <https://doi.org/10.31359/2079.6242.2025.51.104>
- [15] Orlovska, N. A., & Stepanova, Yu.P. (2022). Unauthorized abandonment of a military unit or place of service: criminal-legal features and problems of qualification. *Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 511–515. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/122>
- [16] Senko, M. M. (2005). Criminal liability for unauthorized abandonment of a military unit or place of service (PhD in Law thesis, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
- [17] Baranovska, L. V. (2014). Personally oriented approach to the professional training of future officers of military management of the tactical level (PhD in Pedagogy thesis, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine).
- [18] Boiko, O. V. (2014). *Theoretical and methodological problems of leadership competence formation in future officers*. Dnipropetrovsk: IMA-press.
- [19] Buryi, S. (2019). Pedagogical conditions of forming managerial culture in future officers in the process of practical training. *Military Education*, 37(1), 48–57. Retrieved from <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2018-1/48-57>
- [20] Danyliuk, I. M. (2021). Pedagogical conditions of training future officers of the National Guard of Ukraine for individual work with subordinates. *Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and General Education Schools*, 76(1), 95–99. Retrieved from <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.17>

- [21] Denysenko, Ye. (2018). Features of government culture of future officers. *Nauka i Studia*, 10(190), 11–18.
- [22] Didenko, O. V. (2022). Features of the content and development of professional competence of officers of the State Border Guard Service of Ukraine at the operational level of military education. *Collection of Scientific Papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series «Pedagogical Sciences»*, 4(31), 56–75. Retrieved from <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2528/1/1.14.pdf>.
- [23] Zamotaieva, N. V. (2021). *Military pedagogy: history, theory, practice*. Kyiv: Alfa Reklama.
- [24] Kapinus, O. S. (2020). *Methodology, theory and methods of forming professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine*. Zhytomir: Vid. O. O. Yevenok.
- [25] Krasnytska, O. (2020). *Pedagogical mastery of a teacher of a higher military school*. Kyiv: Publishing House «Condor».
- [26] Liubchych, R. (2019). Psychological and pedagogical aspects of professional competence of future officers of the National Guard of Ukraine. *Youth & Market*, 9(176), 138–142. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.182362>
- [27] Pavlenko, O. A. (2022). Training of future officers of communication units for managerial activity as a pedagogical problem. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 5. «Pedagogical Sciences: Realities and Perspectives»*, 87, 72–76. Retrieved from <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.15>
- [28] Petrenko, V. M. (2016). *Methods of educational work in military units*. Sumy: Sumy State University.
- [29] Smetanskyi, M. I. (2017). *Pedagogy of safety*. Lviv: Novyi Svit 2000.
- [30] Yahupov, V. V. (2000). *Theory and methodology of military training*. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv: Tandem.
- [31] Yarmysh, O. N. (Ed.). (2002). *Organized criminal groups in Ukraine: traditional and typical (sociological essay)*. Kharkiv: National University of Internal Affairs.
- [32] Batyrgareieva, V. S. (2009). *Recurrent crime in Ukraine: socio-legal and criminological problems*. Kharkiv: Pravo.
- [33] Batyrgareieva, V. S., & Dubovych, O. V. (2015). *Criminological characteristics and prevention of crime among homeless people in Ukraine*. Kharkiv: Pravo.
- [34] Leonenko, T. (2017). Methodological foundations of the study of the phenomenon of religiously motivated crime as a socio-legal phenomenon. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series «Legal Sciences»*, 861, 476–485. Retrieved from <https://doi.org/10.23939/law2017.861.476>
- [35] Batyrgareieva, V. S., Netesa, N. V., & Kukovynets, D. O. (2024). *Analytical report on working hypotheses and sources of information on the subject of research and some others*. Kharkiv: Academician Stashis Research Institute for the Study of Crime Problems, 82–87.
- [36] Batyrgareieva, V. (2004). Application of the monographic method in the study of the personality of recidivists: opportunities and results. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3(38), 182–193.
- [37] Yaremenko, V., & Slipushko, O. (Comp.). (2008). *New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 3 vols. (2nd ed., rev.)*. Kyiv: Akonit, Vol. 2: K-P.
- [38] Bandurka, O. M., & Lytvynov, O. M. (2013). Paradoxes of combating crime. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 3, 83–90.
- [39] Vronska, T., & Lysenko, O. (2012). «Trench brotherhood»: the frontline micro-society in the context of military everyday life. *Pages of Military History of Ukraine*, 15, 8–25.

Владислава Станіславівна Батиргарєєва

Доктор юридичних наук, професор

Заслужений діяч науки і техніки

Директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

61002, вул. Григорія Сковороди, 49, Харків, Україна

email: vladis2229@ukr.net

Vladislava S. Batyrgareieva

Doctor of Law, Professor

Honored Worker of Science and Technology

Director of Academician Stashis Scientific

Research Institute for the Study of Crime Problems of the

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61002, 49 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

email: vladis2229@ukr.net

Олексій Михайлович Тогочинський

Доктор педагогічних наук, професор

Заслужений працівник освіти України

03110, вул. Солом'янська, 7-А, Київ, Україна

email: UkrTog2026@gmail.com

Oleksiy M. Togochunskiy

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Honored Educator of Ukraine

03110, 7-A Solomyanska St., Kyiv, Ukraine

email: UkrTog2026@gmail.com

Рекомендоване цитування: Батиргарєєва В. С., Тогочинський О. М. Самовільне залишення військової частини в умовах воєнного стану: кримінологічний аналіз за матеріалами монографічних інтерв'ю з правопорушниками. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2026. Том 33. № 3. С. 343–370. <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.3.343>.

Suggested Citation: Batyrgareieva, V. S., & Togochunskiy, O. M. (2026). Unauthorized Absence From a Military unit Under Martial Law: a Criminological Analysis Based on Monographic Interviews with Offenders. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 33(3), 343–370. <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.3.343>.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Дата публікації (оприлюднення): 30.09.2026

Ця робота ліцензується відповідно до

Creative Commons Attribution 4.0 International License